

ЗАСОБИ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА РАЦІОНАЛІЗАЦІЮ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ РИНКУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

MEANS OF STATE TO RATIONALIZE THE BEHAVIOR OF THE PARTICIPANTS OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES MARKET

У статті обґрунтовано теоретико-методичні аспекти засобів впливу держави на поведінку учасників ринку житлово-комунальних послуг (далі – ЖКП) у сучасних умовах. Визначено найбільш значимі особливості галузі житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ), якими обумовлене державне управління у цій сфері національної економіки. На основі аналізу еволюції підходів до дослідження економічної поведінки та сучасного стану ринку ЖКП сформульовано думку про те, що ефективні засоби впливу держави на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП доцільно формувати, спираючись на синтез неокласичної економічної теорії та поведінкової економічної теорії. Запропоновано побудувати комплексну модель державних механізмів впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП, яка має ґрунтуватися на оцінці економічної ефективності цього ринку та його учасників. Зроблено висновки, що якісна оцінка економічної ефективності ринку ЖКП та його учасників дозволить визначити основні принципи, економічні функції, форми та засоби державного впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП в сучасних умовах.

Ключові слова: житлово-комунальні послуги, житлово-комунальне господарство, ринкові відносини, раціональна економічна поведінка, учасники ринку житлово-комунальних послуг, державні засоби впливу.

В статті обґрунтовано теоретико-методичні аспекти засобів впливу держави на поведінку учасників ринку житлово-комунальних послуг (далі – ЖКП) в сучасних умовах. Определены наиболее значимые особенности отрасли жилищно-коммунального хозяйства (далее – ЖКХ), которыми обусловлено государственное управление в этой сфере национальной экономики. На основе анализа эволюции подходов к исследованию экономического поведения и современного состояния рынка ЖКУ сформулирована мысль о том, что эффективные средства воздействия государства на рационализацию поведения участников рынка ЖКУ целесообразно формировать, опираясь на синтез неоклассической экономической теории и поведенческой экономической те-

рии. Предложено сформировать комплексную модель государственных механизмов влияния на рационализацию поведения участников рынка ЖКХ, которая должна основываться на оценке экономической эффективности этого рынка и его участников. Сделаны выводы, что качественная оценка экономической эффективности рынка ЖКУ и его участников позволит определить основные принципы, экономические функции, формы и средства государственного влияния на рационализацию поведения участников рынка ЖКУ в современных условиях.

Ключевые слова: жилищно-коммунальные услуги, жилищно-коммунальное хозяйство, рыночные отношения, рациональное экономическое поведение, участники рынка жилищно-коммунальных услуг, государственные средства воздействия.

In the article the theoretical-methodological aspects of state means of influence on the behavior of the participants of housing and communal services market (hereinafter – HCS) in the modern world are grounded. It is defined the most important features of HCS which cause public administration in this field of national economy. Based on the analysis of the evolution of approaches to the study of economic behavior and the current state of HCS market the author formulate the idea that effective means of state to rationalize the behavior of HCS market's participants should be grounded on the synthesis of neoclassical economic theory and behavioral economics. Based on the research results it is proposed to build a comprehensive model of state mechanisms in order to rationalize the behavior of HCS market's participants which should be based on the assessment of the economic efficiency of market and its participants. It is concluded that qualitative assessment of the economic efficiency of HCS market and its participants will determine the basic principles of economic functions, forms and means of public influence to rationalize the behavior of HCS market in modern environment.

Key words: housing and communal services, housing and utilities, market relations, rational economic behavior, participants of housing and communal services market, public means of influence.

УДК 332.025.1:330.16

Сироватка С.О.

завідувач сектору інформаційної політики
Департамент житлово-комунальної інфраструктури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації),
аспірант
Національна академія державного управління при Президентіві України

Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство (далі – ЖКГ) – це самостійний сектор у системі національної економіки, основною метою функціонування якого є задоволення потреб населення у якісних і доступних за ціною послугах, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності. А отже ефективність функціонування цієї галузі значним чином обумовлює як соціальну захищеність громадян, так і соціальну та політичну стабільність у суспільстві, що робить проблеми функціонування цієї галузі особливо значущими.

Результати реформування ЖКГ, що проводилось у країні протягом останніх десятиріч, демонструють відсутність реальних перетворень у цій галузі. Реалізація державної політики у сфері ЖКГ, зокрема щодо забезпечення населення якісними і доступними житлово-комунальними послугами (далі – ЖКП), опинилася перед низкою викликів і загроз. Незадовільний економічний стан підприємств ЖКГ, низький рівень оплати за надані послуги, відсутність інвестицій, невпорядкована система управління та фінансового забезпечення потребу-

ють нових альтернативних підходів до вирішення наявних проблем. Загальний критичний стан ЖКГ потребує негайного втручання всіх зацікавлених сторін і в першу чергу держави та органів місцевого самоврядування.

Разом з тим, трансформація економічної системи України ставить за мету формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Досягти цієї мети неможливо без активної участі держави. Особливого значення набуває з'ясування ролі засобів та інструментів регулювання. В умовах ринкової трансформації економіки України підвищується необхідність усвідомленого впливу держави на формування сучасних цивілізованих соціально-економічних відносин на ринку ЖКП.

Виходячи з того, що державне регулювання економіки – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки суб'єктів господарювання в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей, першочерговим завданням на шляху до стабілізації ситуації у галузі ЖКГ постає необхідність розробки комплексу державних заходів впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП з урахуванням особливостей функціонування цієї галузі в сучасних умовах. Розумний симбіоз ринкових і державних регуляторів дозволить реалізувати соціально-економічні цілі розвитку ЖКГ, досягати високої ефективності функціонування галузі, стабільного економічного зростання та забезпечувати соціальну справедливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Активізацію досліджень щодо державного регулювання житлово-комунального сектора економіки в Україні пов'язують з початком ринкових трансформацій. У вітчизняній і зарубіжній науці та практиці накопичено значне теоретико-методологічне підґрунтя державного регулювання ЖКГ. Протягом останніх трьох років значний внесок у теоретичні та прикладні засади державного регулювання сфери ЖКГ зробили Бережна А.Ю., Витрищук К.О., Головчак Г.В., Жук М.М., Ковтун О.А., Махортов Ю.О., Осененко С.П., Панасенко І.О., Пертькова О.О., Попадюк О.І., Просович О.В., Процак К.В., Рибачук В.Л., Ружинська Н.О., Скорик А.П., Траченко Л.А., Філатов В.М., Яковлев П.О. та інші.

Аналіз останніх досліджень демонструє, що науковці здебільшого досліджують причини критичного стану галузі ЖКГ та доводять необхідність державного втручання в процесі функціонування цієї галузі, однак, на наш

погляд, не достатньо наукових напрацювань щодо засобів впливу на поведінку учасників ринку ЖКП та механізмів їх застосування. Дослідники доводять неузгодженість інтересів домогосподарств-споживачів та підприємств-виробників ЖКП, що посилює соціальну напругу, але при цьому не достатню увагу приділяють механізмам збалансування інтересів учасників ринку ЖКП, на сьогодні чітко не визначена роль держави у формуванні раціональної економічної поведінки на цьому ринку.

Форми взаємодії держави і ринку, межі державного втручання в економіку залишаються у центрі уваги багатьох економічних напрямів і шкіл. Теоретичне обґрунтування складного та суперечливого процесу регулювання галузі ЖКГ в умовах трансформації економіки спирається переважно на постулати класичної теорії, пріоритетним принципом якої вважається дотримання чистої економічної теорії без суб'єктивізму, психологізму й інших неекономічних факторів. Проте, на наш погляд, у цьому випадку доцільно застосовувати альтернативні неокласичному підходи, що дозволяють вивчати наявні проблеми з точки зору міждисциплінарного підходу, на стику різних наук про людину: економіки, психології, філософії тощо. Адже економічна поведінка – це в першу чергу людська поведінка, пов'язана з вибором і прийняттям рішень стосовно раціонального використання ресурсів з метою задоволення потреб.

Поряд з тим в умовах трансформації економіки докорінно змінюються внутрішні і зовнішні умови функціонування ЖКХ, що при формуванні ефективної моделі державного впливу на поведінку учасників ринку ЖКП викликає необхідність врахування особливостей функціонування цієї галузі в сучасних умовах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтувати теоретико-методичні аспекти дослідження засобів впливу держави на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП та запропонувати ефективну модель державного регулювання цієї галузі, адаптовану до сучасних умов функціонування національної економіки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економіці основу життєдіяльності складає ринок. Держава ж у принципі підкоряється ринковим правилам гри, що засновані на правах власності. Але держава – не пасивний спостерігач за економічними процесами в ринковій економіці. Вона втручається в ринок, регулює його через оподаткування і бюджетний перерозподіл, законодавство, за допомогою вироблення обов'язкових для виконання стандар-

тів (у тому числі економічних) тощо. На відміну від ринкових сил держава володіє загально-визнаним і виключним правом примусу, тобто правом обмежувати свободу вибору економічних суб'єктів.

Сьогодні держава являє собою стрижень існуючої суспільної системи, вона концентрує владу, санкціонує існування всіх інших недержавних інститутів. Держава формулює принципи й організовує форми суспільного життя, утворюючи основу інституціональної ієрархії. Держава породила нову форму суспільної обумовленості поведінки людини, відокремивши загальний інтерес від приватного [1, с. 257].

Як показує історичний досвід, держава в усі часи тією чи іншою мірою втручалася в економічні процеси. Проте економічна роль держави у різні періоди була неоднаковою. Сучасна модель регулювання, яка діє у більшості провідних країн з ринковою економікою, є своєрідним синтезом кейнсіанських і неоліберальних (монетарних) форм і методів, що говорить про неможливість суворого дотримання виключно однієї концепції, тобто потрібен не догматичний, а творчий підхід до вирішення проблем щодо втручання держави в ринковий механізм [1, с. 261].

Житлово-комунальне господарство – це важлива соціально орієнтована ланка економіки країни, багатогалузевий господарський комплекс, призначення якого полягає в наданні житлових та комунальних послуг населенню, бюджетним установам та комерційним підприємствам, що забезпечують реалізацію відповідних прав і захист здоров'я громадян, сприяє соціально-економічному розвитку та зміцненню безпеки держави [4, с. 207]. Отже, рівень розвитку житлово-комунальної сфери можна розглядати як фактор та індикатор державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Державне регулювання соціально-економічного розвитку є істотною ознакою сучасної ринкової економіки змішаного типу. Ринкову систему прийнято розглядати як систему різноманітних економічних відносин між людьми, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну, яка заснована на певних принципах. Отже, основу розвитку ЖКГ як специфічної сфери діяльності також повинні складати певні правила (принципи), встановлення та регулювання яких повинна здійснювати держава.

Такі норми і правила держава встановлює через законодавство України у сфері ЖКП, яке базується на Конституції України і складається з нормативно-правових актів у галузі цивільного, житлового законодавства та інших нормативно-правових актів, що регулюють

відносини у сфері ЖКП. Основні засади організаційних, господарських відносин, що виникають у сфері надання та споживання ЖКП між учасниками цього ринку (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, власники, виробники, виконавці та споживачі ЖКП), а також їхні права та обов'язки регулює Закон України “Про житлово-комунальні послуги” [7].

Проте, як показує практика та доводять численні наукові дослідження [5; 6; 8; 9], на сьогодні задекларовані в законі принципи державної політики у сфері ЖКП не дотримуються, засоби регулювання відносин у цій сфері не є ефективними та потребують уточнення, доповнення і встановлення чітких механізмів їх застосування.

Зокрема можемо констатувати наявність таких проблем: відсутні належні ринкові засади господарювання; дуже слабо розвивається конкуренція; не створено належних умов для раціонального використання наявних ресурсів; відсутній належний контроль у сфері діяльності природних монополій; підприємства, установи та організації, що виробляють, виконують та/або надають ЖКП, не здатні функціонувати на умовах самофінансування; не досягнуто рівня економічно обґрунтованих витрат на виробництво послуг; ціни/тарифи на ЖКП не відповідають досягнутому рівню соціально-економічного розвитку та технічним можливостям; не дотримуються встановлені стандарти, нормативи, норми, порядки і правила щодо кількості та якості ЖКП; законодавча база залишається неповною та суперечливою; не створено дієвих механізмів для соціального захисту малозабезпечених громадян тощо.

Така ситуація доводить необхідність втручання держави у процеси, які відбуваються на ринку, та спонукає до пошуку дієвих механізмів, що дозволять забезпечити ефективне функціонування та сталий розвиток галузі ЖКГ. Поряд з тим, трансформаційні процеси, які зумовлені низкою об'єктивних причин та закономірно відбуваються в економіці України, актуалізують значення категорії “економічна поведінка”, що, на наш погляд, є провідною для пояснення функціонування галузі ЖКГ в сучасних мінливих умовах.

Економічна поведінка як окремий вид людської поведінки здавна викликає інтерес економістів, психологів, соціологів. Проте існують принципові відмінності у підходах економістів і психологів до її вивчення. Економічну поведінку з точки зору економіки розглядають як економічно доцільну, раціональну, спрямовану на максимізацію вигоди і мінімізацію витрат [3, с. 289].

Загалом економічну поведінку можна визначити як поведінку, що пов'язана з розглядом економічних альтернатив з метою раціонального вибору, тобто вибору, в якому мінімізуються витрати, а чиста вигода максимізується. Виходячи з балансу раціональності та емоційності свого мислення, люди вчиняють лише ті дії, які принесуть їм найбільшу чисту користь (а саме користь з урахуванням можливих витрат, пов'язаних з цими діями).

В економічній літературі описано різні моделі економічної поведінки. Її сутність розглядається головним чином у рамках двох напрямів світової економічної думки: класичної та неокласичної теорій, з одного боку, та інституційної і неінституціональної концепцій, з іншого [3, с. 289].

Аналіз еволюції підходів до дослідження економічної поведінки та сучасний стан ринку ЖКП дозволяють сформулювати думку про те, що ефективні засоби впливу держави на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП доцільно формувати, спираючись на синтез неокласичної економічної теорії [2, с. 77], яка передбачає подальший розвиток і багатofакторне економіко-математичне моделювання теорії раціональної економічної поведінки господарюючих суб'єктів та поведінкової економічної теорії [2, с. 86], а також визнає обмежену раціональність економічної поведінки господарюючих суб'єктів, викликану як неповнотою інформації, так і когнітивними (пізнавальними) обмеженнями суб'єктів економічної діяльності. У той же час господарюючі суб'єкти самі відіграють активну роль у формуванні інститутів і норм.

При цьому слід враховувати, що державне регулювання в сфері ЖКГ значною мірою обумовлене особливостями цієї галузі економіки, серед яких найбільш значущими визначено такі [3]:

1) висока соціальна значущість, що зумовлює контроль з боку держави та державне регулювання;

2) високий рівень комплексності, великі площі обслуговування, різноманітність видів робіт;

3) одночасність та місцевий характер виробництва і споживання послуг, а отже – відсутність запасів готової продукції;

4) специфічна структура основних засобів та витрат;

5) неможливість відмови від житлово-комунальних послуг;

6) специфічність взаємовідносин та розрахунків із споживачами послуг;

7) монополізм галузі та невизначеність питань власності.

Складність відносин між суб'єктами державного регулювання та об'єктами регулювання пояснюється подвійними критеріями, що застосовуються для визначення ефективної роботи та задовільного стану галузі. З одного боку, ефективність підприємств галузі безпосередньо пов'язана з підвищенням тарифів; з іншого – поліпшення умов життя населення, підвищення рівня плати за надані послуги, і в цьому ракурсі інтерес суб'єктів державного регулювання прямо протилежний – обмеження зростання тарифів [6, с. 173].

Безперечно, населення зацікавлене у зменшенні тарифів та підвищенні якості ЖКП. Інтереси підприємств ЖКГ формуються на основі економічних потреб, тобто отриманні прибутку. Роль суб'єктів державного регулювання галузі зводиться до регулювання відносин між населенням та підприємствами [6, с. 173].

На наш погляд, існує необхідність побудови комплексної моделі державних механізмів впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП. Така модель має ґрунтуватися на оцінці економічної ефективності ринку ЖКП та його учасників. Для цього пропонуємо застосовувати два підходи: ринково-орієнтований та програмно-цільовий. Перший підхід дозволить зробити точну оцінку в зоні раціональної поведінки учасників ринку ЖКП на основі декількох модернізованих, але традиційно застосовуваних для оцінки ефективності показників (дохід, прибуток, платоспроможність, конкурентоздатність, рентабельність тощо). У рамках програмно-цільового підходу їх слід доповнити якісними та кількісними показниками, які дозволять розкрити ступінь самореалізації та досягнення поставленої мети.

Тобто, на наш погляд, таку модель необхідно будувати на основі шкали виміру раціональності/ірраціональності поведінки при співставленні з кінцевим результатом економічної діяльності в умовах зростання мотивації і розвитку мотиваційного процесу. Якісна оцінка економічної ефективності ринку ЖКП та його учасників дозволить визначити основні принципи, економічні функції, форми та засоби державного впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП в сучасних умовах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження доводить, що сучасний ринок ЖКП є регульованим, державне регулювання поведінки учасників ринку ЖКП є невід'ємним елементом економічного механізму розвитку ЖКГ. За нинішніх умов задекларовані принципи державної політики України у сфері ЖКП не дотримуються, засоби регулювання відносин у цій сфері не є ефективними та потребують уточнення,

доповнення та встановлення чітких механізмів їх застосування.

Аналіз еволюції підходів до дослідження економічної поведінки та сучасний стан ринку ЖКП дозволяють сформулювати думку про те, що ефективні засоби впливу держави на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП доцільно формувати, спираючись на синтез неокласичної економічної теорії та поведінкової економічної теорії. У дослідженні сформовано думку про необхідність побудови комплексної моделі державних механізмів впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП, яка має ґрунтуватись на оцінці економічної ефективності ринку ЖКП та його учасників.

Обґрунтування особливостей побудови такої моделі може бути перспективним напрямом подальших досліджень, що дозволить визначити основні принципи, економічні функції, форми та засоби державного впливу на раціоналізацію поведінки учасників ринку ЖКП, практичне застосування яких сприятиме ефективному функціонуванню та сталому розвитку галузі ЖКГ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецька Л. В. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка) : навч. пос. / Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. [2-ге вид. перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 688 с.
2. Довбенко М. Криза економіки – не криза науки : монографія / Михайло Довбенко. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 304 с.
3. Менеджмент : підручник для бакалаврів / під ред. А. Н. Петрова [2-е вид., випр. і дод.]. – М. : Вид-во Юрайт, 2012. – 645 с. – Серія : Бакалавр. Поглиблений курс.
4. Ніколаєва О. М. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О. М. Ніколаєва, А. С. Маглаперідзе. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 354 с.
5. Панасенко І. О. Житлово-комунальне господарство як об’єкт державного регулювання / І. О. Панасенко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 3 (42).
6. Попадюк О. І. Деякі аспекти стратегічного планування розвитку житлово-комунального господарства / О. І. Попадюк // Економіка промисловості. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 170-177.
7. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1875-IV (за станом на 1 січ. 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>
8. Рибачук В. Л. Житлово-комунальні послуги як об’єкт державного управління в умовах ринкової економіки / Рибачук В. Л. // Електронне наук. фахове видання “Державне управління: удосконалення та розвиток”. – 2012. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_3_10
9. Філатов В. М. Особливості механізму державного регулювання сфери житлово-комунального господарства на регіональному рівні / В. М. Філатов, І. В. Пивовар // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2015. – Вип. 10. Ч. 4. – С. 132-137.